Psalm I w języku hebrajskim i ormiańskim

PSAL. I. א

א אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ
2 חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: כִּי אִם־בְּתוֹרַת
3 יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְהָיָה כְּעֵץ
שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ | יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא
4 יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: לֹא כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־
5 כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ: עַל־כֵּן | לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט
ה וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים: כִּי־יוֹדֵעַ יְהוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים
6 וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד:

ՍԱՂՄՈՍ Ա

Բարեպաշտի երջանկութիւնը։ Ամբարշտի ապերջանկութիւնը։

1 Երանելի է՝ այն մարդը, որ ամբարիշտների խորհրդի մէջ չէ գնում, եւ մեղաւորների ճանապարհի մէջ չէ կանգնում, եւ ծաղր անողների աթոռի վերայ չէ նստում.

2 Այլ նորա հաճութիւնը Տիրոջ օրէնքի մէջ է, եւ ցերեկ ու գիշեր նորա օրէնքի վերայ է մտածում։

3 Եւ նա ինքի գնացքումը տնկուած ծառերի պէս է, որ իր պտուղը տալիս է իրան ժամանակին, եւ նորա տերեւը չէ թափւում, եւ ամեն ինչ որ անում է՝ յաջողւում է նորան։

4 Այսպէս չեն ամբարիշտները, այլ ինչպէս հողմանի մղեզ, որ քամին ցրիւ է տալիս։

5 Սորա համար ամբարիշտները չեն կանգնիլ դատաստանի մէջ, եւ ոչ մեղաւորները՝ արդարների ժողովի մէջ։

6 Որովհետեւ Տէրը ճանաչում է արդարների ճանապարհը. բայց ամբարիշտների ճանապարհը կ'կորչի։

1896 թուին Կոստանդնուպոլսում
լոյս տեսած Աստուածաշնչի
վերատպութիւն

Psalm I w języku ukraińskim i polskim

Давидові Псалми

I

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде.
А в законі господньому
Серце його й воля
Навчається, і стане він –
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зеленіє,
Плодом вкрите. Так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає, –
Як той попіл, над землею
Вітер розмахає,
І не встануть з правдними
Злії з домовини;
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.

Тарас Шевченко

I

1. Szczęśliwy, kto nie chodził za radą bezbożnych i na drodze grzeszników nie postał, i w gromadzie naśmiewców nie siedział.
2. Ale w prawie Pańskim ma upodobanie i naukę Pańską bada w dzień i w nocy.
3. I będzie jak drzewo zasadzone u strumieni wód, które wydaje owoc, kiedy jest jego czas, i którego liść nie usycha. A cokolwiek zacznie, powiedzie się.
4. Nie tak bezbożni, nie tak. Ale są jak plewy, które wiatr wymiata.
5. Przeto nie ostoją się bezbożni na sądzie ani grzesznicy w zgromadzeniu sprawiedliwych.
6. Albowiem poznaje Pan drogę sprawiedliwych, a droga bezbożnych zaginie.

Czesław Miłosz

Taras Szewczenko, *Andruszi*
Fot. [w:] *Taras Szewczenko. Żywopys. Hrafika*, Kyjiw 1986

Włodzimierz Mokry

«Ruska Trójca»

Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców
w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
FUNDACJA ŚWIĘTEGO WŁODZIMIERZA

Spis treści

I. Przedsłowie

II. Kształtowanie się nowożytnego piśmiennictwa ukraińskiego i odrodzenia narodowego w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku
1. Świadomość narodowa i piśmiennictwo Rusinów-Ukraińców przed “Ruską Trójcą”
2. Naród i kwestia ukraińskiej odrębności narodowej w rozumieniu przedstawicieli “Ruskiej Trójcy”

III. Puścizna literacka przedstawicieli „Ruskiej Trójcy”
1. Wstępne uwagi ogólne
2. Idzie nasz Słowik! Nowe pieśni niesie... (Rola poety)
3. Literacka wizja przeszłości narodowej
4. Bezimienni Kozacy i ukraińscy watażkowie karpaccy
5. Pod urokiem ziem ojczystych. W kręgu liryki czystej
6. “Wesniwka” znad Dniestru (“Pierwiosnek” romantyzmu zachodnioukraińskiego)
7. Uwagi nad genezą, językiem i stylem utworów poetyckich

IV. Z działalności naukowo-wydawniczej, przekładowej i popularyzatorskiej

V. Zachodnioukraiński przełom literacki wobec programowych założeń literatur narodowych epoki romantyzmu

VI. Zakończenie. Wkład pisarzy ukraińskich „Ruskiej Trójcy” w odrodzenie narodowe Ukraińców w Galicji

VII. Обрії Шашкевичевих питань

Indeks nazwisk
Nota bibliograficzna

Володимир Мокрий

Обрії шашкевичевих питань

На сповідь йдем до Маркіяна...
Іван Драч

У 1986 році минуло сто п'ятдесят років від видання альманаху Русалка Дністровая, опрацьованого трьома західноукраїнськими національними будителями й зачинателями відродження української літератури в Галичині, студентами греко-католицької духовної семінарії та Львівського університету – Маркіяном Шашкевичем (1811–1843), Іваном Вагилевичем (1811–1866), Яковом Головацьким (1814–1888), які заснували літературний гурток, названий "Руською трійцею".

Може спомин спосіб дасть

Відзначання історичних подій настроює ретроспективно, ретроспективною ж є сама історія. Не без значення залишається тут також і свідомість, що чергова, кругла річниця видання цього переломного для розвитку новітньої української літератури в Галичині альманаху випала напередодні найбільшого з дотеперішніх наших історичних свят – Ювілею Тисячоліття Хрещення Русі-України. Вагомість цієї події зобов'язує до того, щоб, як робили це творці Русалки, обхопити думкою можливо найбільше проявів існування християнської течії в духовному житті українського народу після його схрещення.

Значний вклад у постійний плин тієї живущої течії внесли члени "Руської трійці", тому в час так незвичайного ювілею – Тисячоліття – варто задуматись глибше над змістом, ціллю та обставинами видання Русалки Дністрової, а також над діяльністю й творчістю її авторів на чолі з майбутнім греко-католицьким священиком Маркіяном Шашкевичем. Дозволить це ближче приглянутись тому, як виглядало релігійне, суспільно-культурне і національне життя русинів-українців у Галичині в першій половині XIX століття.

Przewiezienie szczątków M. Szaszkiewicza ze wsi Nowosiłki do Lwowa w 1893 roku
(Według fotografii W. Szuchewycza)

Старина – є то дзеркало... лице століть

Одним із важливих документів, які віддзеркалюють стан духовного життя галицьких українців того часу, є невеличка збірка народних поезій та оригінальних творів трьох авторів альманаху – Русалка Дністровая, яка дає часткове уявлення про душевні переживання, потреби й творчий неспокій Шашкевичевого покоління наших предків, що – вживаючи поетики Маркіяна – вони "діяли, що їх весели-

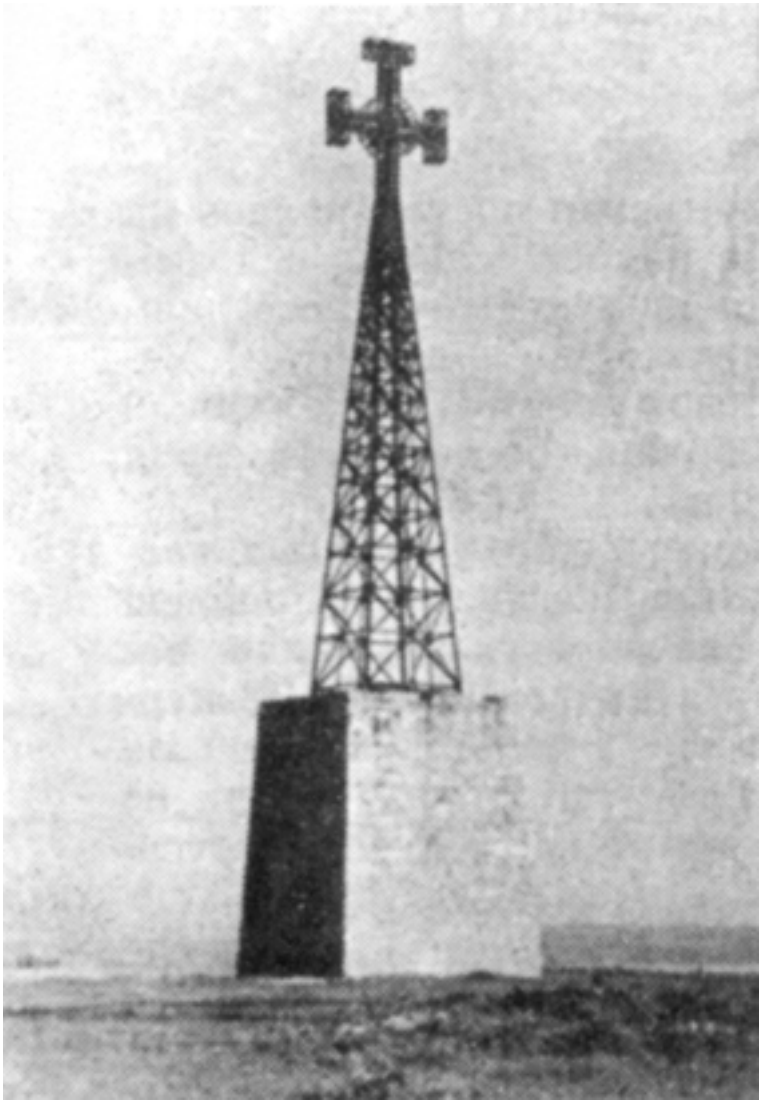
ло, радувало, а що печалило, якоє сонце межи ними сіяло, як думали, яким духом обнімали природу, охресності, світ цілий, з ким ся стирали і як се на них діяло, який їх світ внутренній, а який зверхній, що їх надіяло до сильного діяння, а що їм силу віднімало, який їх язик, яка бесіда, яка душа, яке серце, – словом, якими хотіли перед тобою (внуче) явитися і що по тобі ждали".

Наші роздуми над тими й до сьогодні актуальними питаннями – це своєрідний рахунок совісті перед сповіддю в отця Маркіяна...

Що їх печалило?

Найбільшою проблемою, яка турбувала Маркіяна Шашкевича та його товаришів, була швидка полонізація української інтелігенції, яку діячі "Руської трійці" намагались припинити. У надрукованому в Русалці вступі до історичних пісень під заголовком Старина поет-питомець писав, закликаючи до зацікавлення своїх земляків власною історією, культурою, письменством: "Чужина нас займає, чому ж би нашина не прилягла до серця, не промовила до душ наших сильним словом?!".

До цього, що "нашина" переставала промовляти до сердець галицьких русинів-українців довели різні лихоліття, трагедії, невдачі, яких доля не щадила українському народові протягом століть, чого був свідомий М. Шашкевич, коли в Передслів'ї до Русалки Дністрової писав: "Судило нам ся послідніми бути. Бо коли другі слов'яни верха ся дохаплюють і єсли не вже, то небавком побратаються з повним ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мраці гибіти. Мали і ми наших співців і наших учителів, найшли тучі і бурі – тамті заніміли, а народові і словесності надовго ся здрімало. Однак ж язик і хороша душа руська була серед Слов'янщини, як чиста слеза дівоча в долині Серафима".

Nagrobek M. Szaszkiewicza na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie

З ким ся стирали?

Згадані Шашкевичем "тучі і бурі", що проходили над українською землею, – це поетичне узагальнення конкретних історичних подій та фактів, які поет пригадував, передумував та опрацьовував в історичних і літературних дописах чи історичних віршах. Поет нав'язує до воєн русинів з поляками у XII столітті у вірші Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139 р.:

Не згасайте, ясні зори,
Не вій, вітре, знис Дністра,
Не темнійте, красні звори,
Днесь, Галиче, честь твоя!..

Покрай Дністра, край бистрого,
Ясний сокіл там жене -
Ярополка київського
Скоропадний кінь несе...

Маркіяна Шашкевича, як поета-романтика, не могла не зацікавити козаччина, якій присвятив історичний трактат О Запорожцьох і їїх Січі та поетичні портрети Семенові Наливайку й Богданові Хмельницькому: О Наливайку і Хмельницького обступленіє Львова:

А у місті Білій Церкві лиш звізди згасали,
Ударили з самопалів, і коні заграли.
Тоді постиг Наливайко, під ним кінь іграє.
"Гей молодці, за свободу!" - до них промовляє...

Як борця за свободу українського народу на власній землі представляє поет гетьмана Богдана Хмельницького, якому "Львів ся поклонив":

А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжком упали.

До оспівуваних у думах воєн з татарами й турками, в яких козаки ставали першою, безпосередньою і найважливішою перегородою у захисті християнського світу перед навалами іновірців, нав'язує М. Шашкевич у вірші Погоня:

Чи то вірли крильми б'ються?
Чи зірки сіяють?
Ні!.. То козак з врагом труться,
Мечами блискають...

Що їм силу віднімало?

Однією з причин того, що серед інших слов'ян "судило нам ся послідніми бути", стали набіги татар, які протягом століть, починаючи від часів Київської Русі, пустошили українські землі. Найтрагічнішою була татарська навала 1240 р., коли-то в руїну перетворено столицю Русі – Київ, у якому залишилось при житті "1200–1500 чоловік (порівнюючи з 45 тисячами в другій половині XII століття)". Внаслідок цього лихоліття Київ перестав сповняти на Русі дотеперішню роль церковної і культурної, а також політичної метрополії. Київський митрополит Максим залишив столицю, переїжджаючи часово 1299 р. до Володимира-на-Клязьмі, а в 1326 р. – вже на постійно до Москви. Культурні надбання й релігійні традиції, виплекані в часах Київської Русі (тепер зайнятої татарами), могли тільки

частково зберігатися і розвивались протягом XIII та на початку XIV століття у Галицько-Волинській Русі. Щойно після витиснення в 1363 р. з Києва татар литовцями (панування яких було більш корисне для культурного розвитку й релігійного життя русинів) могла пожвавитись праця над відбудовою київської митрополичої церкви.

Pomnik M. Szaszkiewicz na Białej Górze

Що вони діяли?

Офіційного визнання Київської Православної митрополії владою Речі Посполитої та патріархом Константинополя добився щойно засновник Києво-Могилянської академії митрополит Петро Могила, який здобував освіту, між іншим, у латинських, єзуїтських школах. Крім цього, у Києві від часів Берестейської унії, з 1596 року існувала єпархія Уніатської Церкви, митрополитами якої були: до 1599 р. Михайло Рогоза, далі – Іпатій Потій, а в 1613–1637 рр. – Йосип-Вельямін Рутський.

З того бурхливого періоду паралельного існування двох єпархій Східної Християнської Церкви в Україні залишились не тільки цікаві пам'ятки полемічної літератури, а й твори, авторами котрих тоді була як же заслужена для духовного розвитку українського народу велика когорта випускників Києво-Могилянської академії. Не була це однак ця здорова, розумна полеміка, що могла б привести до згоди між самими русинами-українцями двох віросповідань. Полеміка навколо Берестейської унії вела передусім до ворожнечі й відкритої боротьби між синами того самого українського народу, що жив "на нашій – не своїй землі". Єдиною інституцією, яку вдалось русинам-українцям не випустити з

рук, була Церква, але з двома антагонізуючими єпархіями, духовенством і мирянами, а це довело до того, що, як говорили в народі – почала "Русь нищить Русь". Наслідки такого взаємного ослаблення поступаючі дуже скоро в XVII ст. тривають до сьогодні.

Як се на них діяло?

Вже 1685 року московський патріарх добився згоди у царгородського патріарха (залежного від турецького уряду) на перехід Православної Церкви на Україні у канонічну залежність від московського Патріархату. Московській Церкві давало це право втручатися у справи Православної Церкви в польській державі. За оборону незалежності Київської митрополії потерпіли такі визначні єпископи-письменники, як Варлам Ясинський (1690–1707), Йосафат Кроковський (1707–1718), Варлам Вонатович (1722–1730), Рафаїл Заборовський (1731–1747).

Немало горя довелось випити духовенству Уніатської Церкви, чого свідомий був її представник Маркіян Шашкевич, який особливо вболівав за стан, у якому перебувала Греко-католицька Церква.

Пригадаймо, що перше велике розчарування пережив уже перший уніатський митрополит Михайло Рогоза та його єпископи після польського сейму в 1597 році, на якому було ратифіковано Берестейську унію. Отже, незалежно від інтервенції папи римського та всупереч попереднім обіцянкам, уніатські єпископи не увійшли до сенату, де мали місця і можливість оборони своїх прав латинські єпископи. Унія не тільки довела до роздору українців на два ізолюючі віросповідання, (який триває й досі) жертвою чого став св. Йосафат Кунцевич, але не змогла осягнути одного зі своїх головних завдань, себто не припинила процесу латинізації і полонізації Церкви, хоча збереження візантійсько-руського обряду і власних церковних традицій гарантував документ Берестейської унії. Незважаючи на постанови цього документу, скликаний у 1720 році синод у Замості уже офіційно визначав дальшу латинізацію обряду та відхід від східніх церковних традицій. Внаслідок цього у XVIII ст. щораз швидше полонізувалося греко-католицьке духовенство, шляхта й українська інтелігенція різного походження. Греко-католицькі священики у більшості не мали семінарійної освіти. Висвяченим на священика міг бути той, хто більш-менш знав літургію та головні правди віри.

Дещо переховалось по церквах, по монастирських книжницях...

Свої релігійні традиції та освіту серед духовенства підтримували визначні одиниці вищої ієрархії Греко-Католицької Церкви як, напр., львівський єпископ Йосиф Шумлянський, засновник духовної семінарії для греко-католиків у Перемишлі у XVIII ст. єпископ Юрій Винницький. Протягом 80-ти років східні релігійні традиції зберігало троє єпископів славного роду графів Шептицьких – Варлам Шептицький (1700–1715), Атаназій (1715–1748) і Лев (1749–1779). Релігійно-культурним осередком залишився, між іншим, Почаїв, де у друкарнях отців Василіян надруковано ряд видань для потреб Церкви, якими з часом користувався Маркіян Шашкевич, заохочуючи одночасно своїх земляків до зберігання і вивчання "окрухів" того образа-дзеркала, які "переховались по церквах, по монастирських книжницях, по чесних священиках, по піснелюбних дяках, не щоби і під низькими стріхами, по сановитих господарях, – которе вони честять і переховують, мов святий подарок з неба. Сукромі голоси бринять по всій Русі (то піснев, то загадкою, то небелицею, то поведінкою, то приповідкою, то обрядом...); лиш їх скликати в одно – а стане пісь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгримить славу перідніх і нинішніх літ всього народа".

Широку й зорганізовану просвітительську діяльність серед духовенства й мирян почав вести (присвятивши на це увесь свій маєток) перемиський єпископ Іван Снігурський (1818–1847), що мало безпосередній вплив на виникнення першого гуртка українських письменників у Галичині – "Руської трійці".

Без письменників-півців та вчителів, – писав М. Шашкевич 1836 року, – "народові і словесності надовго ся здрімало", про що переконавсь також єпископ І. Снігурський, коли ствердив 9 жовтня

1843 року, що кандидати духовного стану не те, що не вміють читати церковнослов'янських текстів, але й не знають щоденних молитов і не вміють хреститися у східному обряді. Тому наказав єпископ, щоби питомці піддалися іспитові з церковнослов'янскої мови. Тоді-то духовенство та взагалі українська інтелігенція у розмовах, кореспонденції, як правило, користувалися польською мовою. Тією ж мовою виголошували проповіді в церквах, навчали релігії. Внаслідок байдужості питомців до рідної богослужебної мови й обрядів, тих, що закінчили семінар, посилали на науку до святоюрського дяка Гетьмана.

Пізнай себе – буде з тебе!

Маркіян Шашкевич був одним з тих, як же рідкісних питомців, яких не треба було спеціальними наказами єпископа та іспитами спонукувати до читання церковнослов'янських книг та вивчення рідною мовою щоденних молитов. Його часто зустрічали над старослов'янськими стародруками в бібліотеках Львівського університету та Інституту "Оссолінських", куди приходили також його товариші: Іван Вагилевич та Яків Головацький. Всупереч прийнятому серед української інтелігенції звичаєві, ці нетипові троє русинів звертали на себе увагу тим, що всі з запалом говорили про справи, які їх хвилювали не по-польськи, а рідною руською мовою, що найчастіше викликало насмішки знайомих і товаришів, які стали їх прозивати "руською трійцею".

У результаті цих читань, розмов і передумувань, коли в часах польського Листопадового повстання серед питомців руської духовної семінарії велась польська конспіративна агітація, почала конспірувати також і "Руська трійця", розбуджуючи постійно й витривало серед своїх земляків свідомість власної національної окремішності, своєї історії, культури, мови. У першому рукописному збірнику Син Русі, який склали члени гуртка, Яків Головацький вписав старогрецьку приказку: "Пізнай себе – буде з тебе", М. Шашкевич свою мрію: "Світи, зоре, на все поле, поки місяць зійде".

Альманахові Зоря, який підготувала "Руська трійця", не судилося вийти друком з приводу тодішньої церковної та світської цензури. Нову редакцію Зорі, під заголовком Русалка Дністровая вдалось "впертим" русинам видати поза Галичиною, у Будимі, але більшість примірників цього видання конфіскували львівський митрополит Михайло Левицький та Бенедикт Левицький, які навіть, здається, глибше не вчитувались у зміст Русалки, а митрополит М. Левицький, ще після шести років від видання цього, такого важливого для української справи альманаху, писав: "Перше, що впадає і разить руське око, це правопис".

Азбука чи абецадло?

Коли в 1834 році, у львівських "Розмаітосьцях" (Нр 29) з'явилась стаття русина Йосифа Лозинського, яка закликала ввести польське абецадло до українського письменства (щоб цим способом наблизити його до європейських літератур), тоді М. Шашкевич видає полемічну статтю Азбука чи абецадло, в якій боронить кирилицю. На думку Шашкевича, русини-українці не могли прийняти латинського абецадла між іншим тому, що тоді "кожен народ буде читати українське письмо відповідно до свого правопису і буде творити з української мови незрозумілі нісенітниці, слова страшні для вуха слов'янина". У своїй зусібіч науково обґрунтованій статті Шашкевич уболіває також над тим, що пропозиція введення латинського алфавіту до руського письменства знайшла прихильників серед русинів-українців, які "бояться кілкагодинної праці, щоб вивчити руську азбуку".

Азбука святого Кирила

Про видану "ляцькими буквами" у львівській греко-католицькій друкарні 1835 року збірку народних пісань Й. Лозинського Руськоє весілє, М. Шашкевич у своїй рецензії того видання, захищаючи кирилицю, написав своєрідну апологію кирилиці та прекрасний поетичний портрет творця тієї азбуки, святого Кирила:

“Чи годиться безчестити святиню? Чи годиться потручати ногою сивенького старця, що ся нами від молодости нашої опікував, заступав від бурі, хоронив перед жегущим огнем, придержував в тліннім тілі. Чи годиться відвергати азбуку святого Кирила, любомудрця високоумного, многоученого, що ся так добре вдивив в язик слов’янський, що бистрим соколовим оком проймив го наскрізь, що сильним думаючим духом обняв всі голоси величного, дзвенячого язика слов’ян, а знаючи добре, що їх ні греческими ні римськими буквами нельзя писати, явся подати нам сукромі знаки письменні, сотворити азбуку народнослов’янськую, і звів діло піднебесноє... Лишився той подарок сего великого мужа святим, найчеснішим, найдорожчим спадком, которого нам всі завидують, который нас перед веським прославляє світом, до которого наші діди цілим серцем прилягли, неугасимою милостію обнімали, вічнодбаючим оком стерегли і питомими грудьми заступали. І чи можна було інакше? Азбука святого Кирила була нам небесною, безборимою твердою перед довершеним знидінням, була найкріпліщим стовпом, несхолибимою скалою, на которій Русь святая, через тілько столітей люто печалена, крепко стояла. Є то діва райськая звіздностройна, озорена добродійною силою, що нас теплим, солоденьким дохом овівуе; єї то чудне діло, що ми досі русинами!”.

Сьогодні, у час Тисячоліття Хрещення Русі-України й недавніх святкувань ювілею 1100-ліття християнської місії святих Кирила і Мефодія серед слов’ян, та особливо в контексті послання папи Івана Павла II Slavorum Apostoli, Шашкевичева похвала перших апостолів Слов’янщини стає знову важливою й актуальною.

Який їх язик, яка бесіда, яка їх душа, яке серце?..

Щоб заохотити земляків до вивчення й вживання на щодень рідної мови, а принаймні усвідомити їх, що втрачають, нехтуючи материнським словом, у статті До читателя Шашкевич пояснював:

“Язик є найчестнішим даром природи... В нім являєся душа народа, степень його просвіченя, глибина або міль єго мислей, его присмотрюванє ся природі і її дійствій. Є то величественний, із много голосів зложений краснозвучний голос народа, сих великих і ніколи не теряємих гусел природи. А сли язик прозвемо великою, многосложною, согласною музикою народа, то словесність буде прекрасним і вірним єго образом”.

А словесність, література “будь-якого народу є, – покликаючись на Шашкевича, – відображенням його життя, його способу мислення, його душі; отже повинна вона вирости з власного народу і зацвісти на тій же самій ниві, щоб не була подібна до того райського птаха, про якого розповідають, що він не має ніг і тому постійно висить у повітрі”.

Руська мати нас родила...

Свідомий значення рідної мови, власної культури й літератури у цивілізаційному розвитку українського народу, Шашкевич вказує на “руськую словесність” часів Київської Русі, щоб пригадати своїм ровесникам русинам-українцям, що є вони законними наслідниками й природними спадкоємцями християнських, культурних та літературних традицій Київської та Галицької Русі: “Мала Русь своє письмо, мала Русь свою словесність, а слава із неї досі гуде...” В одному з віршів поет у безпосередньому зверненні до свого народу відчитує його національну метрику:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова єй немила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?..

Рядки Шашкевичевих поезій завдяки своїй вдумливості і чіткості висловлювання у влучній формі

найосновніших питань, що хвилювали тодішнє покоління, легко засвоювались, їх співали у щораз ширших колах українського суспільства. Лише завдяки створеним "Руською трійцею" літературним творам, міг початись теоретично підготовлений, усвідомлений та очікуваний процес авансу новітньої літературної мови, твореної на народномовній основі. Як важливу роль у процесі еманципації української мови в Галичині відіграла літературна й видавнича діяльність М. Шашкевича, вказують ще два особливі факти. Коли 1834 року консисторія окремим розпорядженням наказувала, щоб питомці щомісяця виголошували промови про обов'язки супроти монарха, Маркіян Шашкевич проголосив проповідь у перше руською мовою (в тих часах проповіді у греко-католицьких церквах виголошували польською мовою). Крім цього, рідною мовою надрукував вірш Голос галичан, присвячений 67 роковинам народження цісаря Франца І. Погорджувана дотепер руська мова, як підкреслив Василь Щурат, в поезії Маркіяна відізвалась новим життям й "задзвеніла в серцях руських, як та позивня, що кличе мертвців із гробу". Найближчий приятель Маркіяна, Яків Головацький, у спомині під вимовним заголовком Пережите і перестраждане, так описав цю важливу подію:

"Шашкевич кинув між семінаристів думку, чому би не виголошувати промов народною мовою і, вкінці, з'єднав собі начальство і сам зголосився перший сказати промову. Він написав статтю такою ж мовою, якою писав свої твори; ректор схвалив – промова вийшла блискуче; вся семінарія була захоплена і руський дух піднявся на сто процентів. Богослови дали собі слово виголошувати проповіді, навіть у львівських церквах, не інакше, як тільки по-руськи. Плешкевич (Семен) перший підготував руську проповідь для церкви у місті, але, подумайте, яка була сила упередженості і звичаю. Проповідник вийшов на амвон, перехрестився, сказав слов'янський текст (Євангелія) та, уздрівши інтелігентну публіку, не міг висловити руського слова. Засоромлений до крайності, взяв зошит і, заїкаючись, перекладав (на польську мову) свою проповідь і з трудом закінчив її. В семінарії вирішили, що у Львові не вільно виступати з руськими проповідями, хіба лиш по селах, проте Шашкевич відстояв своє: щоб ніхто з руських семінаристів не хрестився по-польськи (і святого духа), щоб проповідник вперше сказав текст (Євангелія) по-слов'янськи і щоб ніхто не вдягав комжі, навіть проповідуючи в костелі, що часто бувало; щоб таким способом наш проповідник всюди представляв священика руського і не знижувався перед латинниками. В тих часах це означало виграти у народній справі" (переклад з російської мови – В. М.).

За прикладом Маркіяна пішли інші, поодинокі питомці та священики*. У 1837 році до праці для руської справи заохочував Роман Пасічинський, а в 1839 р. – Антін Могильницький, говорячи про необхідність вивчення та вживання рідної мови, закликав: "Будемо учити нарід, а не умієм з ним розмовитися", "будемо єго провідниками, а не знаєм відповісти єго язиком, коли нас о дорогу питає".

Сіймо, а збирати будем...

Коли у 1838 році Маркіян став священиком, його назначено до душпастирської праці у віддалене від культурних осередків село Гумниська (сьогодні Буський район, Львівської області), потім у Нестаничі (Радехівський район) і накінець у Новосілки. Хоч у тих бідних, болотнистих селах довелось молодому священикові жити у хаті без підлоги й печі, він не покладав рук. На українську мову перекладає

---

*

* Промова Шашкевича була неприхильне прийнята в польському середовищі, яке критично поставилось до вживання "селянського діалекту", що, як вважав, наприклад Вацлав Залєський та інші тодішні польські дослідники, мав розвиватись у напрямі злиття з польською мовою, а не російською, якою окреслено мову М. Шашкевича. Не розуміючи змісту понять "руський" та "російський" у значенні "московський", один із польських діячів після виступу Маркіяна з проповіддю рідною мовою писав: "Це мене так розсердило, що півроку я засідався на Шашкевича, щоби кинути його в канал; якщо він був би і загинув з моїх рук, я не уважав би цього за злочин, навпаки, якщо й були б повісили за вбивство, я уважав би себе за мученика за святу справу польську, а вбивство за заслугу, тим більше, що загинув "москаль". Цитую за: М. Шалата, Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність, Київ 1969, с. 47–48.

основніші глави Святого Письма, пише оригінальні твори новою руською (українською) літературною мовою, а також проповіді.

З-посеред виданих Михайлом Возняком шести проповідей, виголошених отцем Маркіяном Шашкевичем по-українськи, особливу увагу звертає виголошена в Нестаничах 13 лютого 1841 року, в якій проповідник закликає своїх мирян до праці над духовним розвитком власного народу. Проповідь починається словами:

“Господар, що страхається труду і праці, най ся не надіє утіхи... Хто навесну, або восени не вкине в землю насіння, той не врадується жнивами, той голодує... Як з тілом, так саме з душею. Як собі хто на сім світі заробить, так на тамтім світі і тішитися буде. Хто тут о свою душу не дбає, той по смерти плакати буде; хто тут, як господар зерна, не посіє милосердя, той і за гробом милосердя божого збирати не буде. Сам Ісус Христос повідає: “Блаженнії милосердії – яко тії помилувані будуть”...

Отож нужда ближнього... єсть то буйная рілля, на котрій єсли хто діла милосерднії посіє, той і на страшнім суді, в тії всесвітнії жнива, милосердієм втішиться. Ото слухайте, одкрила нам ся рілля, сіймо, а збирати будем...”

Для діточок

Квіти рідної культури не могли виростати на вбогій, поросліій тернами ниві. Щоб зірок освіти не сіяти на віками не переорюваних перелогах, Шашкевич вже у 1836 році складає Читанку для діточок в народних училищах, яка мала вести “дітей за ручку від їх хати у широкий світ”. Автор оригінально й у доступній формі розповідає юним читачам наперед про рідну хату, сімейне життя, членів родини, що творять роди, середовища, оселі, міста, в яких побудовано Божий дім, церкву. Тут наступає випливаюче з глибини віруючої душі чітке пояснення, що таке дім Божий, яке його призначення, а опісля щире, безпосереднє прохання:

“Ходіть, проте, діточки, щонеділі і щосвята і, коли ся лиш в дзвін вдарить, до церкви на набоженство, на службу Божу, на вечірню, на науку; дякуйте Господу Богу, що вам позволив научитися теє, що тепер умієте, і щоби вам допоміг ще много доброго ся научити, бо як Бог не годить, то ніщо на гадку не йде; бо добре то кажуть, можесте вже не раз от тата або мами чули: “Без Бога ні до порога!” – “хто з Богом, Бог з ним”.

У розділі Повісті святих книг автор Читанки художньо опрацював п’ятнадцять біблійних мотивів. Крім цього, він склав дидактично-повчальні Повістки благонравія, а також опрацював в окремому розділі біля тридцяти байок. Варто пригадати, що отець Маркіян написав для діточок молитву, яка закінчується словами:

“Господи Боже... Ти нам так много добра даєш, услиши нас маленьких дітей, бо ми ся молим, зложивши руки і приклонивши коліна. Ми Твою мудрість і Твою силу славимо і величаєм, ми усердно Тобі дякуємо за всю Твою превелику милость і любов, і просимо, щобись нам дав здоров’я, щобись дав нашим родичам, нашим духовним, учителям, цісареві і всім людям многії і веселії літа. Амінь”.

Читанка завершується розділом “Пісеньки і грачки діточі” світського й релігійного змісту, які збереглись у пам’яті дітей на все життя, особливо це стосується пісень “Вже сонце красне хвала-бо встало...” та “Марусенька мила”:

“Зелень розвилась
Геть царинами,
Радість розплилась
Всіма світами:
Весна миленька,

Надія – літо,
Осінь повненька,
Бо в стогах жито;
Взимі весело,
Хоть всюда біло.
«Боже, ах, Боже, То твоє діло»"...
"Марусенька мила
Цвіточки садила,
Водов підливала,
Стихонька співала:
«Ростіть ми, цвіточки,
Райськії діточки;
Ростіть ми весною;
Розвиньтесь красою;
Літом ми зацвійте,
Головку пристрійте
Мені, молоденькій,
Строїтись радненькій!»"

Читанка М. Шашкевича, – як пише Осип Петраш, – стояла незрівняно вище від усіх попередніх букварів і граматик і жодна з її наступниць не користувалася подібною популярністю. Після її першого видання щойно у 1850 році тиражем 5000 примірників Читанку перевидавали кілька років підряд.

Це означає, що мрії автора подекуди збулися, адже у проханні затвердити підручник Шашкевич пояснював, що він "мав на меті зробити рідному народові послугу – прищепити в дитячих серцях ті благородні почуття, які необхідні для справжньої людини".

Вони хочуть... оживити давно поховану русинську націю...

Виведеним із "хати у широкий світ" вірним читачам своєї книжечки дарував Маркіян Шашкевич "дрібну цвітку" новітньої української поезії та прози в Галичині, якою стала з його участю над Дністром виплекана Русалка в наряді прийнятім "від природи і простодушного,! добросердечного народа твойого". Вістку про появу Русалки Дністрової та інших перших українських видань вітали у народі "як заранє по довгих тьмавих ночах, як радість на лиці нещасного, коли лучша надія перемчить скрізь серце єго".

І цього разу не пощастило українському народові, спраглому освіти й рідного слова. Лише небагато діячів на культурно-освітній ниві мали змогу відповісти конкретними ділами на заклик творців Русалки, щоб усі прояви культурно-літературного й національного відроджування свого народу зрошувати та про ті "здорові, повносильні рістки (паростки), (...) цілою душею дбати, огрівати, плекати".

Як виникає зі спогадів Я. Головацького, директор львівської поліції Пайман факт видання Русалки скоментував чітко й однозначно: "Ми маємо з поляками по горло клопоту, а ці божевільні хочуть ще оживити давно поховану русинську націю". Більшість тиражу Русалки (800–900 із 1000 виданих примірників) було сконфісковано.

Однак наперекір запобіжним заходам цензорів рідний заспів "Руської трійці" не змовкав, а разом з ним піднімавсь і відроджувався від поколінь переслідуваний український народ, все більше свідомий своєї національної окремішності, власної культури, мови й незалежної думки, як найвищих вартостей.

З часом дослідники назвали факт видання Русалки Дністрової "бойовим виступом на захист прав українського народу", бо, як запримітив Іван Франко, "в Шашкевичевих словах тодішні русини віднаходили свою надію, свою силу, свою людську та народну гідність".

Що їх надіяло до сильного діяння?

Найбільше надії, сили й гідності віднаходили тодішні русини в Шашкевичевих проповідях і піснях-поезіях релігійного змісту (збережених, на жаль, лише в трьох фрагментах), названих Псалми Русланові. У своїх Псалмах поет, що вірив у торжество правди та пропагував ідейну і моральну стійкість, виклав своє художнє і громадське кредо:

І. "Великий єсть Бог і велике ім'є Єго (...) Мудрость і воля Єго сут двоє і єдно, як душа і мисль єі, і поломінь і огонь. Мудрость тая світові, що вода рибі, що людям воздух, що надія серцю чоловічому, возьми теє, а погибне сіє. Гордишся, чоловіче, умом твоїм і розумом твоїм, як день світлом, забувши на сонце..."

ІІ. "Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилась на любові, І смуток твій знидіє, а радость сліди єго позмітає; а сумна північ буде ясним полуднем – і звеселишся, а око твоє заблищить зірничкою в бурній пітьмі життя твоєго – і огорнешся зоровою свитою тихомиря; і линяєт (лине) над тобою милость Божая, бо надія із серця твого не втікла, – бо хто, яко Бог!

Сполошиш ми долю і проженеш щастя, день ми сломорочиш і світ ми западе, нуждов м'я вдариш і нашлеш ми злидні світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радость, і плач м'я огорне, туга ми ранком і вечером журба, і ніч ми не сонна, і горьоване з сонцем; вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милості і віри не возьмеш, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське ми серце та й віра руська!"

ІІІ. "Хто з Богом, Бог з ним... Бо цуратися тобов будут люде і станут тя судити... а свояки твої виречутся тебе і вержут на тя сором і неславляти тя станут далеко і широко, бо невгодивєсь їх воли. Але ти не журись і не давайся в роспуку, бо хто яко Бог...".

Крім цього віровизнання, окреслення норм християнської моралі й патріотичних запевнень про любов та прив'язаність до руської віри, Псалми Русланові були для всіх скептиків (що не бачили можливості й перспектив розвитку для української мови) практичним доказом на те, що, як писав Я. Головацький, руською мовою можна не тільки про щоденні, домашні справи розказувати й писати, але що ця мова "спосібна до вираження вищих понятій. От тобі показав живим приміром Шашкевич, як можна взнестись високо, як можна своїм нарічєм без чужої примішки і найвищії понятія о Бозі гладко виговорити – та ще як сильно, як мудро, як положительно, основне. Не язик народній винен, але ти сам, бо (вдарся в груди) не знаєш єго, не вмієш по-руськи. Шашкевич не рік, не два виучував і розбирав народну бесіду – тепер видиш, як йому гнеться під лад. Не лінуйся, працюй, то і тобі легше піде. Але знай, що без праці само до берега твого не приплине".

А як вони жили, в яких умовах творили?

Маркіян Шашкевич походив зі священичого роду, його дід Роман Авдиковський був парохом оспіваного внуком у вірші села Підписє, Золочівського повіту, на Львівщині, а батько Семен – священиком у сусідньому селі Княжому. Навчання починав Маркіян, як звичайно тоді бувало, в дяка, потім вчився в золочівській німецькій школі та Бережанській і Львівській гімназіях. У 1829 році вступає до Львівської духовної семінарії та стає слухачем філософського відділу університету. Студенти семінарії жили тоді у колишньому монастирі, збудованому в 1723 р., де від жахливої вогкості в часах навчання Маркіяна хворіло більше ста студентів (кожний третій), тому багато з них покидало студії.

З Пережитого і перестражданого довідуємось, як подружила "Руська трійця": "Шашкевич познайомив мене, – згадує Я. Головацький, – з Іваном Вагилевичем, моїм товаришем на першому курсі філософії, і від того часу ми стали сердечними приятелями. Ми постійно зустрічалися вдома, в аудиторії, на прогульках, всюди ми втроє говорили, сперечались, читали, критикували, розмірковували про літературу, народність, історію, політику, тощо, і майже завжди ми говорили по-руськи, так що колеги

називали нас, насміхаючись, "руська трійця". Зі збережених грошей я купував книжки, здебільшого руські... Шашкевич, сміливіший від нас усіх на всякий подвиг, здобував все більше осіб, співчуваючих нашим ідеям. Ми домовились, що кожний приєднаний до нас і вступаючий у наш руський гурток, зобов'язаний подати руку і заявити чесним словом, що він обіцює все життя працювати в користь народу і відродження руської народної словесності... В семінарії почалися дискусії про руський нарід, про його просвічення за допомогою мови..."

Вже на початку навчання у семінарії Маркіяна виключили з неї за недисциплінованість (повернувся пізно з міста). Розгніваний батько відмовив синові у будь-якій допомозі. Маркіяна прийняв дядько Захар Авдиковський (брат матері), який був управителем міського "Будинку вбогих" у Львові, де семінарист вів календарську роботу та вивчав старослов'янську мову, відвідував університетські лекції та читає – читає у бібліотеці Оссолінських. Після багатьох клопотань, восени 1833 року Маркіяна знов прийняли до семінарії. І того ж самого 1833 року семінаристи підготовили рукописну збірку Син Русі, згодом збірки Зоря і Русалка Дністровая, яку вдалось Я. Головацькому видати аж у Будимі, де цензура, несвідома багатьох руських справ, рекомендувала альманах до друку. Більшість примірників Русалки перейняла місцева цензура у Львові. Місцеві влади споглядали на авторів цієї книжечки як на злочинців. Розпочалися допити.

"Шашкевич, – згадує Я. Головацький, – знайшовсь у розпачливій ситуації, йому загрожувало виключення з семінарії та духовного стану. Мати-вдова, покладаюча всю надію на нього, старшого сина, залишалась з трьома синами, трьома дочками на жертву злиднів (...) Щоб рятувати Шашкевича, я взяв на себе всю вину, виявив, що нібито, будучи у Пешті, я знайшов можливості видати книжку, не знаючи про це, що в Галичині обов'язують інші закони, ніж в Мадярщині".

Вища влада в липні 1837 року оголосила Маркіяну Шашкевичу догану, але не заборонила йому закінчити семінарію та висвятитися. У 1838 р. поет став священиком, а церковна влада, зважаючи на хворобу випускника (туберкульоз), дала йому право займати парафію в сільських місцевостях. Деяку уяву про життя отця Маркіяна в тих ізольованих від культурного середовища селах дає кореспонденція поета.

У листі до своєї матері (батько помер) співавтор Русалки писав: "Прошу дуже красно, щоб мама кохана була ласкава прислати чим скоріше Захарцеві (наймолодший брат) чоботи, бо босий і вже зо два тижні не ходить до школи..." З іншим проханням звертавсь поет у листі до приятеля Михайла Козловського, пишучи 16 жовтня 1842 р.: "...Повідаєш, же корець пшениці хочеш ми прислати, я іно чвертку для розплоду просив-єм, набив-єм свеї 4 корці".

Прийшов червень 1843 року, хворий поет втратив зір і покинув земне життя, проживши 31 рік і сім місяців.

Не тоді, коли очі сумні... розцвітає надія

Культурно-літературна, видавнича й суспільна діяльність творців Русалки мала переломне значення у розвитку новітньої української літератури в Галичині. Альманах цей є тим тривалим документом, у якому вперше в книжковому виданні могли виявитись стремління, переконання і погляди тодішніх галицьких русинів-українців на навколишню дійсність, роль і значення рідної культури, письменства, мови, історії, обрядів, звичаїв. У нових літературних портретах національних героїв, ображених у жанрах, які в інших літературах пройшли довший процес еволюційного розвитку, воскресли носії та поборники найкращих ідей українського народу. Шашкевич, як і його товариші, художніми творами писаними в особисто створеному західноукраїнському варіанті новітньої літературної мови, привернули почуття народної та взагалі людської гідності, розбудили національну свідомість серед народу та поклали фундаменти дальшого розвитку рідної культури і літератури в Галичині, на що сприятливіші обставини заіснували щойно у наступних десятиліттях.

Доля не щадила турбот і перепон молодій українській літературі в Галичині, яка в часах Шашкевича почала розвивати свої перші паростки. Важко сказати, чи поет передбачав приплив холоду, чи лише можливий приморозок хотів упередити, заступити своїм поетичним словом, у надії на сприятливу й теплу для його Веснівки весну, яка у відповідь "дрібній цвітці" (що хотіла "весь луг скрасити") заявила:

Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко,
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде –
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,
Жаль серцю буде.

Частина дослідників сходиться в наукових здогадах, що в образі цвітки втілена доля літератури чи взагалі культурно-літературного життя в Галичині в 30-х роках XIX століття. Серед інтерпретацій того твору можна зустріти додаткові пропозиції його відчитування, а саме, що у Веснівці відчутний автобіографічний підтекст. Здається, що тут не так важливо, скільки аргументів промовляє в користь однієї чи іншої інтерпретації. Адже з кожним новим відчитуванням міцнішає сила поетичної символіки й метафор.

Моральне обличчя, релігійна та літературна діяльність Маркіяна Шашкевича свідчать про те, що поет до кінця свого короткого і важкого життя зберіг перевірену життям правду, замкнену в афоризмі Яна Коллара, яка відкриває вичаровану "Руською трійцею" – Русалку Дністрову ту справжню "досвітню зіроньку" українського духовного життя в Галичині: "Не тоді, коли очі сумні, а коли руки діяльні – розвітає надія". Промовистим доказом цього є пориви смертельно хворого поета, який такими ось словами відреагував на присланий з далекої України альманах Ластівка: "...ой ластівка ж то ластівка! Такої ще ніхто з роду не бачив, бо не то іно, що гарно виспівує та щебече, та промовляє, а то ще і на зиму не ховається, і все снується, і все літає, і все виспівує, що забудеш і біду, і горе, і смуток, і журбу, і здається тобі, що завсіда весна". Про силу тієї віри і надії свідчить також факт включення нараженої на приморозки Веснівки до винесеної з таким трудом на світло дня, а відтак тільки на деякий час прихованої перед сонцем Русалки Дністрової.

Доля передвісників

Видана з присвятою багатьох зусиль Русалка Дністровая зазнала лиха, яке часто не минає явищ новаторських і переломних. З'явившись на ґрунті ширше непідготовленому, була вона просто заборонена, конфіскована. Незалежно, однак, від тієї категоричної постанови, альманах все-таки кружляв серед русинів у небагатьох (100–200) примірниках, прихильно був прийнятий у часописах поза Галичиною і був у тодішньому західноукраїнському житті ознакою перелому, який почав обнімати різні суспільні верстви русинів-українців у Східній Галичині. Треба при цьому сказати, що хоч поява Русалки викликала резонанс в українських середовищах, то для одних було це перше пробудження з загальнокультурного галицького маразму, яке змушувало до рефлексії, для інших – першою конфронтацією з ідеєю народу, а для ще інших – ще одним важливим документом для підтримання і скріплення відроджуваної і щораз швидше зростаючої національної свідомості. Щойно в наступних десятиліттях представниками вже вповні свідомих поколінь русинів-українців були належно доцінені вартості і значення Русалки.

Набагато довше довелось чекати на подібне зрозуміння і визнання ініціаторам, архітекторам і заступникам Берестейської унії, яка стала своєрідним зачинком плюралізму в релігійно-обрядовому й

культурному житті Вселенської Католицької Церкви на українських землях. Існування і діяльність Греко-Католицької Церкви – це важливий розділ в історії духовного життя українського народу, який вимагає окремого, ширшого обговорення й об'єктивної оцінки.

Вагомою сторінкою у цьому розділі є життя і творчість отця Маркіяна Шашкевича, яка є одним із доказів того, що хоч Греко-Католицька Церква не затримала процесу полонізації, то однак не втратила свого обличчя, своєї тотожності, не загубила свого рідного зерна, яке при перших сприятливіших умовах зазеленіло і дало плоди нелегкого й довголітнього, але творчого єднання християнських традицій Сходу і Заходу.

А в душах зводить святую почесть покійним праотцям

Сьогодні, в час переосмислень критеріїв мистецтва й літератури, дискусії над значенням рідної мови та християнських традицій в духовному розвитку українського народу – до творчості галицьких національних будителів можна ставитись з більшим чи меншим емоційним захопленням або зацікавленням, але не з байдужістю. Може навіть хтось сказати і так: "Що ж, "Руська трійця" чи особисто Маркіян Шашкевич як греко-католицький священик намагався рятувати й повертати ті вартості і традиції, які втрачено після прийняття його попередниками Берестейської унії у 1596 році". Треба тоді признати, що тим більша його заслуга, хоч і моральний обов'язок, що відроджування втрачуваних вартостей почалось у середовищі, на якому спочиває частина відповідальності за ті всі втрати. При такій, однак, оцінці справедливо було б окреслити місце, яке у подібному обрахунку втрат і досягнень займають представники інших середовищ, гуртків, товариств чи інституцій.

У даному випадку годі не призадуматись над черговим основним питанням: чи ця частина відповідальності уніатського (а від початку XIX ст. греко-католицького) духовенства в тому, що взагалі прийняло унію з Римом, чи правильніше в тому, що ієрархія Греко-Католицької Церкви (незалежно від важких обставин, в яких опинилась) не змогла, однак, рішуче і з конкретними ефектами протиставитися відходженню своєї Церкви від східного обряду, збереження якого гарантовано в документах Берестейської унії. Метою Берестейської унії не був же поворот за будь-яку ціну до Риму, як розуміли це часто римо-католики, а привернення єдності з Римом, з "захованням наших обрядів, церемоній східних церков грецьких, та жодної зміни в церквах наших, щоб не введено", – читаємо в документах Унії. Як видно, іншою справою є тут ідея унії, а іншою її інтерпретація та практична реалізація й становище Римсько-Католицького Костела, якому не могли, не були в силі, чи не хотіли протиставитись греко-католики, коли вимагав того інтерес їх Церкви й мали за собою гарантоване у документі право.

У контексті такої аргументації не можна мати застережень до мотивації, які до унії спонукали єпископів, якщо вони своє рішення, між іншими, пояснювали тим, що після опанування у 1453 р. Константинополя турками, "не можемо собі взаємно помагати", будучи відділені так від Риму, як і від зележного від турків патріарха в Константинополі, котрий якщо б навіть хотів помагати Східній Церкві, не було б це можливе.

Подібне заклопотання з приводу ізоляції від західних осередків культури й релігії після зайняття турками Константинополя (що було причиною занепаду релігійного життя у християнських країнах східної Слов'янщини) відчували також інші слов'янські мислителі, доказом чого є, напр., Філософський лист Петра Чадаєва (1829–1836). У переконанні автора цього листа, внаслідок ізоляції й відірвання від Вселенської Церкви, Росія не брала участі в цивілізаційному поході, якого учасниками протягом століть були інші католицькі країни та народи.

Беручи до уваги всі порушені тут питання, можна сказати, що творчість і діяльність членів "Руської трійці", особливо Маркіяна Шашкевича, внесла вагомий вклад у відродження творених від часів Київської Русі, але призабутих чи покинутих ідей та вартостей. Письменники "Руської трійці" поклали ті основи новітньої загальноукраїнської літературної мови і письменства, до яких в останніх

десятиліттях XIX століття нав'язав, виводячи їх на широкий шлях розвитку, земляк Маркіяна – Іван Франко.

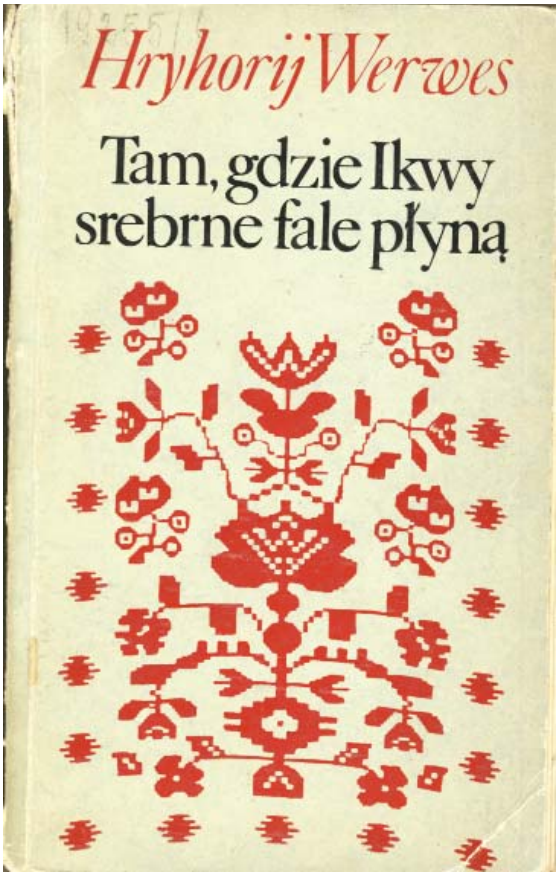
Не дивно, отож, що ширшають обрії тих – свідомих своєї культури, історії, літератури – українців, які сягають творів згаданих письменників. І щось неймовірно природного є в тому, що у важливих хвилинах свого життя, шанувальники цих поетів ідуть на Личаківський цвинтар, щоб задуматись у тишині над тим священним місцем:

Де сплять під кам'яним замком
Вогненне джерело – Шашкевич
Та огненний вулкан – Франко,
і, віддаючи святую почесть покійним праотцям, сказати:

Земний уклін вам, хто відстояв
Свій вік, свій дім, свій чесний хліб...
Не онімечили святої,
Не спольщили, хоча й могли б.

Ми ладні руки цілувати
Тому, хто у страшній порі
Зберіг для нас дзвінкі Карпати
І мову голубу зберіг.

Пахуче форте, не піано,
Її фортіссімо гряде...
На сповідь йдем до Маркіяна...

Hryhorij Werwes

Tam, gdzie Ikwy srebrne fale płyną

Z dziejów stosunków literackich
polsko-ukraińskich
w XIX i XX wieku

Warszawa 1972
Państwowe Wydawnictwo Naukowe

„Char'kowskij Diemokrit", „Ukrainskij Żurnał", a także liczne almanachy, przejawiały stałe zainteresowanie kulturą i literaturą polską. Najpierw dotyczyło ono takich pisarzy, jak Krasicki, Trembecki, Kochanowski czy Rej, później — romantyków. Szczególnie gorąco zachęcał do studiowania literatury polskiej i języka polskiego Hułak-Artemowski. Jeszcze w r. 1819 w jednym ze wstępnych wykładów mówił: „Wszystko pobudza nas do przyswojenia sobie tej korzystnej cząstki wiedzy, i bliskie sąsiedztwo, i związki wzajemne, i stosunki polityczne [...] Oprócz tego język polski od prawieków kwitnie w świecie nauki: przyswoił on sobie piękno starożytnych i nowych języków, może on być także — ze względu na swoją bliskość — bogatym źródłem dla ruskiej mowy" [12].

Warto przypomnieć, że w r. 1819 egzamin z języka polskiego zdawało u Hułaka-Artemowskiego 13 studentów, w następnym — 7, chociaż studiowało go znacznie więcej. W latach 1819 - 1820 Hułak drukował także w czasopiśmie „Ukrainskij Wiestnik" swoje przekłady Franciszka Dmochowskiego, Wojciecha Szweykowskiego i Ignacego Krasickiego. Polonistyczną działalność Hułaka-Artemowskiego wysoko oceniło Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, wybierając go na swego członka rzeczywistego [13].

O tym, jak ogromna była popularność polskiego poety na Ukrainie w tym czasie, mogą świadczyć wspomnienia jednego z ówczesnych studentów: „Oprócz historii Artemowski-Hułak wykładał dla „chętnych" język polski dwa razy w tygodniu. Jedne z tych lekcji przeznaczone były dla początkujących, inne dla zaa-

[12] Zob. D. I. Bagalej, *Opyt istorii Char'kowskogo uniwiersitieta*, t. II, Charków 1918, s. 696.

[13] Zob. A. Kraushar, *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk*, Kraków—Warszawa, ks. IV, s. 34.

wansowanych. Z pierwszymi zajmował się on przekładami polskich bajek i innych wierszy, a z drugimi tłumaczył Mickiewicza i innych polskich poetów" [14].

„Mickiewicz — pisze pewien charkowski student o latach dwudziestych — skłonił mnie do nauczenia się języka polskiego i ja całym sercem wziąłem się do tej pracy; po pół roku już nie tylko czytałem *Dziady* i *Wallenroda*, ale przekładałem sonety wierszem a nawet ośmieliłem się przekazać w języku rosyjskim wielki fragment *Dziadów* [15].

Poczynając od roku 1818 Hułak „przerobił" i przełożył około dziesięciu bajek Krasickiego. Według Mykoły Zerowa [16] poeta ukraiński szedł w trzech kierunkach: przerabiania, powiększania i rozszerzania niewielkich satyrycznych cztero-ośmiowierszowych bajek do rozmiarów 160 - 180-wierszowych utworów, tworząc właściwie nowe dzieła (*Pan ta Sobaka, Sołopij ta Chiwria*), popularyzował bajki o charakterze niesatyrycznym (*Dwi ptaszky w klitci, Plitoczka*), wreszcie dawał przekłady w pełnym rozumieniu tego słowa bajek-przypowieści (*Cikawyj ta Mowczun, Likar ta zdorowia*).

W trawestacji *Pani Twardowskiej*, dokonanej przez Hułaka, znajdujemy wszystkie podstawowe komponenty oryginału, ale ukraiński poeta wykorzystał kanwę mickiewiczowskiego tematu poniekąd po to, by mu się przeciwstawić w jaskrawości opisu tych lub innych epizodów, czy też w sile i ostrości dowcipu i humoru; jednym słowem wyzyskał utwór po to, by napisać własną „balladę małorosyjską".

Samodzielność Hułaka przejawiła się już w przedstawieniu bohatera utworu. U Mickiewicza jest nim Pani Twardowska, niezależnie od tego, że pojawia się

[14] D. I. Bagalej, op. cit.

[15] Ibid., s. 1118.

[16] *Nowe ukrajińske pyśmenstwo*, Kijów 1924, s. 109 - 110.

dopiero w zakończeniu ballady. Ze względu na podporządkowanie wszystkich epizodów humorystycznemu zakończeniu Mickiewicz nie miał możliwości dokładnego opisu poczynań poszczególnych osób oraz okoliczności i miejsca akcji. Tę swoistą cechę polskiego oryginału Hułak tłumaczył jako pewną „niedoskonałość" budowy utworu i centralną postacią swojej ballady uczynił Twardowskiego. Dzięki temu miał możliwość rozszerzenia tekstu (oryginał ma 124 wiersze, przekład — 208), wzbogacenia go elementami z życia ludu, humoru ludowego oraz rozwinięcia akcji. Przypomnijmy zwięzły opis karczmy u Mickiewicza:

Jedzą, piją, lulki palą,
Tańce, hulanka, swawola;
Ledwie karczmy nie rozwalą,
Cha cha, chi chi, hejże, hola!

U gadatliwego Hułaka karczma wygląda tak:

Nute, chłopci! Szwydko, szparko!
Muzyky, zahrajte!
Hej, szynkariu, hej, szynkarko,
Horiłky dawajte!

Riżut' skrypky i bandury,
Diwczata hopciujut',
Chłopci, — pit aż lliet'sia z szkury,
Koło nych harciujut'.

Briażczat' czarky, lulky szkwarczat',
Szumuje horiłka;
Stuk, harmyder, swystiat', kryczat',
Hołosyt' sopiłka.

Jak widzimy, u Hułaka obraz hulanki w karczmie przedstawiony jest pełniej i, co charakterystyczne, w duchu ukraińskiej burleski. Hułak naśladuje Mickiewicza pod względem onomatopei, ale o ile polski poeta przez użycie „czystych samogłosek" i płynnego „l" pragnie oddać muzykę, która trwa bez przerwy, to u Huła-

ka słyszymy głuche uderzenia bębna, co osiąga on przez rytmiczne powtarzanie spółgłosek szumiących (*briażczat' czarky, lulky szkwarczat'*), słyszymy tupot nóg tancerzy (*diwczata hopciujut', chłopci harciujut'*), szybkość ruchów, dla przekazania których wykorzystuje autor odpowiednie słownictwo (*riżut' skrypky, szwydko, szparko*). Przyspieszone tempo narracji podkreśla częstą zmianę akcji. Hułak zmienił też gruntownie obraz Twardowskiego. U Mickiewicza jest on jak by nie było, szlachcicem, który sprzedał duszę diabłu dla realizowania zachcianek swojej kapryśnej natury. Jest wykształcony, zna łacinę, Mefistofelesa i Belzebuba. U Hułaka-Artemowskiego to zwyczajny włóczęga, obieżyświat i hulaka, który na swoje nieszczęście ma „żonkę, co gryzie i duszę i ciało".

Hułak zmienia także zakończenie utworu. Mickiewicz w sposób zwięzły podaje tylko rzeczy najważniejsze dla humorystycznego rozwiązania: diabeł gotów jest wykonać wszystko z wyjątkiem ożenku z panią Twardowską. Hułak oprócz tego opowiada, jak diabeł pod postacią kozła skakał po chacie, jak bił go pan Twardowski i wreszcie, jak ta bieganina spowodowała rozbijanie garnków i szkła. Opis karczmy powtarza się w zakończeniu ballady, tworząc tym samym pewnego rodzaju obramowanie i równocześnie tło, na którym cała historia walki Twardowskiego z diabłem wygląda jak jeden z wesołych epizodów życia karczemnego, który w ustach poety-gawędziarza nabiera cech fantastycznego opowiadania-żartu.

Naśladując balladę Mickiewicza Hułak-Artemowski stworzył oryginalną, nasyconą ukraińskim humorem ludowym balladę *Pan Twardowski*. Wysoki poziom artystyczny utworu zapewnił mu wielką popularność. W r. 1827 była publikowana aż cztery razy, przy czym raz nawet w prasie polskiej („Dziennik Warszawski" 1827,